

ELIZABETA VRŠNIK*

Planina Grohot skozi čas: delo, sorodstvo in lastništvo

IZVLEČEK

Planine so gorska pašna območja, kamor kmetje v poletnih mesecih selijo živino. To omogoča tako učinkovitejše kmetovanje kot ohranjanje lokalnih praks, znanj in vedenj ter pokrajin. Planine v Sloveniji so večinoma v skupni lasti oziroma rabi, medtem ko Solčavsko zaznamujejo skoraj izključno zasebne planine. Med njimi izstopa skupna planina Grohot, ki je hkrati edino pastirsko naselje na obravnavanem območju. Prispevek, ki obravnava Grohot, temelji na etnografski raziskavi ter je tematsko razdeljen na tri področja: kmečka opravila, pomen sorodstva in lastništvo. Grohot je bil nekoč mlečna planina, kjer so majerice skrbale za predelavo mleka, danes pa v planini pase živino najet pastir ali pastirica. Sorodstvene strukture, ki omogočajo prenos znanja in virov, so ključne za ohranjanje in delovanje planine. Zgodovina Grohota odraža širše spremembe lastništva in kmetijske politike v 20. in 21. stoletju: od pašnih pravic, nacionalizacije in denacionalizacije do vključevanja Slovenije v Evropsko unijo, kar kaže na prepletanje lokalnih praks z državnimi in evropskimi vplivi.

KLJUČNE BESEDE

Grohot, Zgornja Savinjska dolina, pašništvo, pašne prakse

ABSTRACT

GROHOT MOUNTAIN PASTURE OVER TIME: WORK, KINSHIP RELATIONS, AND OWNERSHIP

Mountain pastures are high-altitude grazing areas where farmers move their cattle in the warmer months of the year. This practice facilitates a more efficient agricultural activity as well as the preservation of local traditions, ways of knowing, and landscapes. Whereas most mountain pastures in Slovenia are communal, the overwhelming majority of alpine grazing lands in the Solčava area are under individual ownership. A special place among them belongs to the Grohot common mountain pasture, which is also the only shepherd's settlement in the area under discussion. The article draws on ethnographic research and is thematically divided into three segments: farm chores, the significance of kinship relations, and ownership. Grohot was once a dairy cow mountain pasture, where women dairy farmers took care of milk production, whereas today hired herders tend to the grazing cattle. Kinship structures, which enable the transmission of knowledge and resources, are of utmost importance for the preservation and functioning of the high-altitude grazing land. The history of Grohot reflects broader changes in ownership and agricultural policy during the twentieth century, ranging from grazing rights, nationalization, and denationalization to Slovenia's integration into the European Union, which points to the blending of local practices with national and European influences.

KEY WORDS

Grohot mountain pasture, Upper Savinja Valley, pastoralism, pastoral practices

* mlada raziskovalka/asistentka, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Ljubljana, Slovenija, elizabetha.vrsnik@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4523-9214>

UVOD

Planine so pašniki nad stalno mejo naselitve, kamor iz stalnih dolinskih naselij kmetje preselijo živino v času, ko vreme omogoča pašo na višjih nadmorskih višinah. Sezonsko gibanje živali in ljudi med kmetijami v dolinah in gorski pašniki izpopolnjuje kmetovanje, saj omogoča shranjevanje krme za zimske mesece, ko paša na travnikih ni možna.¹ V Alpah so planine pogosto na območjih s slabšimi možnostmi za kmetovanje in pridelavo, ki so posledica raznih dejavnikov, kot so visoka nadmorska višina in strma pobočja, v poletnih mesecih pa ponujajo dragoceno pašo za živino². Pašništvo je praksa, ki ima globoke zgodovinske korenine,³ kar v Kamniško-Savinjskih Alpah dokazujejo številne arheološke najdbe,⁴ ter pomembno oblikuje tako pokrajine kot kmetijsko dejavnost, sezonsko gibanje med kmetijami in planinami pa povezuje doline z visokogorjem ter prispeva k ohranjanju teh pokrajin.

Prispevek obravnava planino Grohot na Solčavskem, območju, ki leži v severni Sloveniji pod Kamniško-Savinjskimi Alpami in Karavankami ter ga oblikujejo razpršene samostojne kmetije, od katerih mnoge ležijo na nadmorski višini nad 1000 metrov. Samotne kmetije so postavljene v obliki celkov, ki jih sestavlja več stavb: hiša, eden ali več hlevov in dodatne stavbe, kot so kašče, skupaj z zemljiščem, ki jih obdaja. V primerjavi s povprečno velikostjo kmetij v Sloveniji, ki znaša okoli 6 hektarjev,⁵ je velikost kmetij na Solčavskem nadpovprečna, in sicer okoli 130 hektarjev, medtem ko nekatere največje kmetije obsegajo celo okoli 700 hektarjev.⁶ Velike kmetije so na svojem zemljišču razpolagale tudi z zasebnimi planinami, medtem ko so nekatere uporabljale planine, ki so bile in so še v skupni rabi.

Lastništvo planin se razlikuje, lahko so v skupni lasti članov agrarnih skupnosti, institucij, kot sta država in cerkev, ali v lasti posameznikov. Razlikuje se tudi raba planin; za planine, ki jih zaznamuje skupna raba, je značilno, da o paši odloča pašna ali agrarna skupnost, vezana na dokument, imenovan pašni red, ki določa pravila rabe skupnih planin.⁷ Medtem ko je v Sloveniji več kot de-

vetdeset odstotkov planin v lasti več lastnikov,⁸ je posebnost solčavskih, da so skoraj izključno v lasti in rabi posamezne kmetije. Primer skupne planine na Solčavskem je Grohot, na nadmorski višini 1460 m, ki leži pod severno steno gore Raduha in je dostopna iz okoliških vasi. Grohot je bil edino pastirsko naselje na Solčavskem, kjer so v lesenih kočah – *bajtah* – v poletnih mesecih prebivali člani gospodinjestev ali najeti delavci z bližnjih kmetij in tam skrbeli za živino.

Prispevek začenjam s kratkim opisom metodologije, ki temelji predvsem na etnografskem terenskem delu,⁹ ter z utemeljitvijo zapisa imena planine in rabe predlogov. V nadaljevanju predstavim empirično gradivo, razdeljeno na tri vsebinske sklope, ki so se izrisali med analizo gradiva in ki iz različnih perspektiv predstavljajo zgodovino Grohota. Najprej predstavim kmečka opravila v Grohotu iz pretekle in sedanje perspektive, nato orišem predelavo mleka ter pomen sorodstva v planinskem okolju, na koncu pa še značilnosti lastništva in upravljanja na planini.

METODOLOGIJA

Članek temelji na etnografski raziskavi, opravljeni na Solčavskem, v planini Grohot, v letih 2021, 2023 in 2024, tako v času pašne dobe kot izven nje. Primarno sem se med terenskim delom posvečala lokalnim načinom vedenja in učenju pašništva v Grohotu.¹⁰ Kmetje, ki pasejo živino v Grohotu, imajo namreč lastne načine vedenja in znanja, ki se (pre)oblikujejo v različnih kontekstih, zlasti v političnem in družbenozgodovinskem, v interakcijah s specifičnim okoljem ter v okviru družine in lokalne skupnosti. Predstavljeno etnografsko gradivo je sestavljeno iz polstrukturiranih intervjujev¹¹ z nekdanjimi in sedanjimi uporabniki planine, neformalnih pogovorov v Grohotu in opazovanja med pašno sezono. Zbrano gradivo je dopolnjeno s sekundarnimi zgodovinskimi viri.

Raziskava, na kateri temelji prispevek, je bila izvedena v okviru študija socialne in kulturne antropologije. Poseben poudarek namenjam ustnim pričevanjem in osebnim zgodbam, ki jih obravnavam kot pomembne vire. Predstavljeni

1 Viazzo, *Alpske skupnosti*, str. 19–20; Ledinek Lozej, *Dairying in the Pastures*, str. 92.

2 Knific, *Ohranjanje pašnih planin*, str. 206.

3 Cevc, *Človek v Alpah*, str. 275; Cevc, *Sirarjenje v planinah*, str. 58.

4 Štular, *Medieval High-Mountain Pastures*, str. 1–2; Horvat, *Arheološki sledovi*, str. 193–195.

5 Kranjc in Šuštar, *Prvi podatki*; Mizik, *The past*, str. 47.

6 Predstavitev občine, <https://www.solcava.si/objave/175> (dostop 3. 6. 2025).

7 Slameršek, *Pašni red*, str. 66.

8 ALPA Projekt.

9 Za pridobivanje gradiva se zahvaljujem vsem uporabnikom Grohota, ki so me sprejeli v svoje domove in preživljali čas z mano v planini.

10 Raziskava je bila opravljena v okviru magistrske naloge *Entangled ways of knowing. Learning transhumance on Grohot mountain pasture in Solčava* na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

11 Prepise intervjujev hrani avtorica.

podatki bi lahko bili kvalitetno dopolnjeni z arhivskimi in dodatnimi zgodovinskimi viri. Na določenih delih za boljšo ponazoritev opisanega vključujem citate ustnih pričevanj, zapisane v knjižnem jeziku.

Pri planini Grohot v prispevku uporabljam predlog it *»v«* planino in ne *»na«* planino, saj je za lokalno rabo značilna uporaba prvega predloga. Podobno je leta 1992 izpostavil Valent Vider v pismu, naslovljenem na *Planinski vestnik* in namenjenem Planinskemu društvu Mežica: *Tudi pri imenu Grohot so neskladja. V Solčavi pravimo Grohot, grem v Grohot, Koča v Grohotu, in kolikor vem, je tudi onstran Raduhe tako. Prvič sem zasledil ime Grohat in rabo »na Grohat« od pisca iz Maribora, ki je pisal tudi Logarska dolina v Kamniških Alpah.*¹² Taka raba predlogov je značilna tudi drugod. Kot izpostavlja etnologinja Špela Ledinek Lozej: *Razlika v diskurzivnem in prakticističnem odnosu do planin in planinske dediščine*¹³ se kaže že v jezikovni rabi, to je v rabi predloga na ali v in ustreznega sklopa. Medtem ko gredo gorniki, pohodniki in turisti na planino in odhajajo s planine, se odpravi planšar v planino in prinese izdelke iz planine; planino torej dojema v prvi vrsti kot gospodarsko in šele nato kot topografsko enoto.¹⁴ Na to sta opozarjala že zgodnja raziskovalca slovenskih planin Henrik Tuma in Anton Melik.¹⁵

Iz zgoraj zapisanega je še razvidno, da lahko poleg uporabe različnih predlogov zasledimo različne načine izgovorjave in zapisovanja imena planine, in sicer Grohat ali Grohot, pri čemer je na Solčavskem v uporabi slednja različica, ki jo v prispevku tudi dosledno uporabljam.¹⁶

PLANINA GROHOT IN SEZONSKA OPRAVILA

Po pripovedovanju mojih sogovornikov so planine na Solčavskem tako po številu kot obsegu precej manjše, kot so bile v večjem delu 20. stoletja. V Zgornji Savinjski dolini so pašne zadruge začeli ustanavljati razmeroma zgodaj – v Lučah leta 1895, v Solčavi pa leta 1905. Njihov glavni namen je bil zaščititi interese lokalnega prebivalstva pred veleposestniki, ki so si prizadevali za pogozdovanje planin.¹⁷ Poleg načrtnega pogozdovanja je k zmanjševanju števila in velikosti

planin prispevalo postopno zaraščanje površin, saj se na planinah začne ob nezadostni uporabi hitro širiti neželena vegetacija, kar lahko uporabniki preprečujejo z redno pašo in trebljenjem zaraslih območij.¹⁸ Podatki iz leta 1953 kažejo, da je bilo v Solčavi 47,6 odstotka površin poraslih z gozdom, leta 1970 pa že 64 odstotkov.¹⁹ Razlogi za to so podobni kot drugod, denimo modernizacija in opuščanje kmetijstva.

Planina Grohot je razdeljena na dve pašni območji, pri čemer se višje ležeče območje, ki ga sestavljata Spodnji in Zgornji stan, uporablja za pašo bikov, nižje območje, imenovano Pole ali V polu, pa za pašo telic. Danes uradno registrirana pašna površina obsega približno 22 hektarjev. Po informacijah, ki jih je leta 1963 o Grohotu in njegovi okolici navedel geograf Drago Meze v prispevku *»Samotne kmetije na Solčavskem«*, je bila planina v preteklosti del znatno večjega območja, namenjenega paši. Meze navaja: *Zelo velik pašnik z drevjem je bil na levem strmem pobočju Klobaše, ki se je raztezal od Grohota do nasproti Jankarja, in manjši nad sotočjem Klobaše in Robnikovega grabna; oba sta bila v lasti ljubljanske škofije.*²⁰

To nam pove, da se je območje pašnikov raztezalo od Grohota na nadmorski višini 1460 m skoraj do nižje ležeče kmetije Jankar. Leta 1963, ko je Meze napisal članek, je bila večina tega območja že poraščena z gozdom, kot je še danes. Meze nadaljuje: *Planina Grohot, ki je danes mnogo manjša, kot je bila v preteklosti (zaraščanje z gozdom in agrarna reforma), je bila že zelo zanemarjena in v nevarnosti, da počasi propade. Zato je posegla vmes zadruga, ki je v sodelovanju s kmeti, ki jo izkoriščajo, planino otrebila in jo tako vsaj za nekaj časa rešila pogube. Trebljenje pašnikov, tudi planinskih, je danes dovoljeno. Treba pa ga je opraviti pravočasno.*²¹

Tako kot na drugih območjih, ki jih zaznamuje sezonska paša, je tudi v Grohotu obdobje paše odvisno od vremena. Zaradi nepredvidljivih vremenskih razmer ni točno določenih datumov za delo v planini. Po besedah sogovornikov je po taljenju snega potrebno še daljše obdobje rasti, preden je travnik primeren za pašo, po koncu pašnega obdobja pa se sneg pogosto hitro vrne. Na splošno obdobje paše traja približno tri mesece, od začetka junija do sredine septembra, za začetek in konec pašne dobe pa je značilen privoz in odvoz živine iz planine. Predvideno obdobje paše, določeno v pašnem redu,²² je od 1. junija do 25. septembra. Po besedah Vlada Fajglja, geografa, ki

12 Vider, *Koča na Grohotu ali v Grohatu?*, str. 65–66.

13 Predvsem prisotna med rejci živine, lastniki stanov, sivarji in pastirji na eni strani ter med zastopniki drugih interesov, na primer turisti, konzervatorji in muzealci, na drugi.

14 Ledinek Lozej, *Paša in predelava mleka*, str. 55.

15 Ledinek Lozej, *Paša in predelava mleka*, str. 55.

16 V pašnem redu zapisano tudi Grohovt.

17 Hazler, *Nekatere značilnosti*, str. 74.

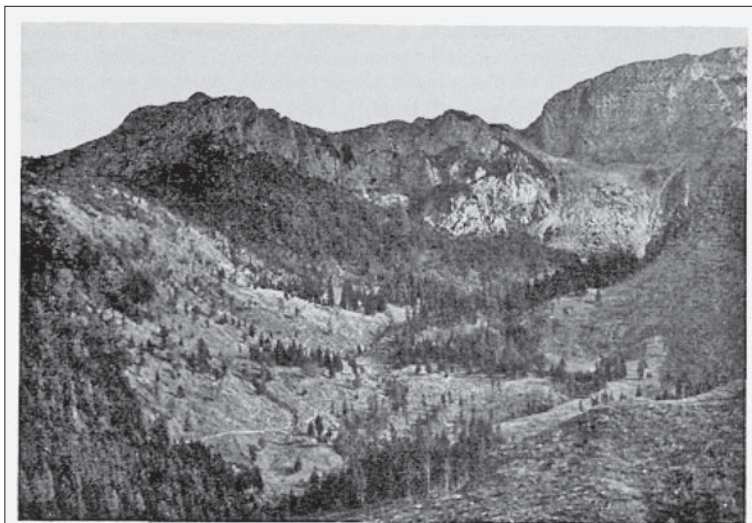
18 Prav tam, str. 75.

19 Vider, *Solčava*, str. 19–20.

20 Meze, *Samotne kmetije*, str. 240.

21 Meze, *Samotne kmetije*, str. 250.

22 Pašni red sem pridobila od pašnih upravičencev.

Slika 14. Servitutno planino Grohot je zaraščujoče drevje stisnilo danes na majhen prostor. Leta 1825 so zavzemali pašniki na severozahodnem pobočju Raduhe zelo velike površine, ki so do danes že skoraj v celoti zaraščene z gozdom

Grohot in Raduha v prispevku Draga Mezeta o kmetijah na Solčavskem (Meze, Samotne kmetije na Solčavskem, str. 272).

je okolico Kamniško-Savinjskih Alp raziskoval v 50. letih 20. stoletja, je bilo obdobje paše v planini Grohot kratko. Razmere naj bi namreč dopuščale daljšo pašo, vendar so majerice – ženske, ki so se med pašno sezono zadrževale v planini in skrbele za živino ter iz namolzenega mleka proizvajale mlečne izdelke – prišle v planino okoli 13. junija, paša pa se je končala 14. avgusta, ker so se morale zaradi dela vrniti na kmetije. Fajgelj je to opisal: *Prva gre na dom mlečna živina s Grohota (15. VIII.) zaradi potrebe delovne sile za domača dela. Po navadi so potem prišle sem ovce iz Olševe.*²³ *Ker jih danes ni več toliko, da bi jim zmanjkalo paše na Olševi, so to selitev opustili.*²⁴

Ob Fajgljevem obisku Grohota je bilo ohranjenih šest koč, od tega so v štirih prebivale majerice. V planini je bilo po Fajgljevih opazovanjih 15 krav, deset prašičev, en konj in en bik, last petih kmetov, v spodnjem delu planine, imenovanem »V polju«, pa se je paslo okoli 20 govedi.²⁵ O Grohotu Fajgelj zapiše tudi: [Planina Grohot] *se nam je s svojo servitutno obliko kot »živ fosil« ohranila do današnjih dni. Tukaj še danes najdemo 6 bajt, od katerih so štiri aktivne. V njih ima vsak lastnik svojo majerico, torej svojo »tropo«, kot je to bilo nekdanj povsod [...]. To je edina planina, pri kateri še danes vsak kmet zase izkorišča servitutno pravico in se še ni združil v pašniško zadrugo.*²⁶

Grohot je bil v preteklosti planina, namenjena paši mlečnih krav, lesene koče oziroma *bajte*, ki so se tam ohranile, pa so materialni ostanki te

nekdanje rabe prostora. V času pašne sezone je pastir oziroma pastirica praviloma edina oseba, ki stalno biva v planini; njena ali njegova naloga je skrb za živino, kar vključuje vsakodnevno štetje živali in preverjanje, ali katera manjka, spremljanje morebitnih znakov bolezni ali poškodb, zagotavljanje soli ter redni nadzor ograj, vodnih jarikov in druge infrastrukture na planini. Na planini ni hleva ali drugih objektov za živino, zato je ta celotna pašna sezona na prostem, izpostavljena vremenskim razmeram.

Danes pašo v Grohotu ureja uradni pašni red, ki narekuje rabo zemljišč in odgovornost članov pašne skupnosti. Spomladi, pred začetkom paše, morajo člani pašne skupnosti sporočiti število goveda, ki ga želijo prepasti v planini. Drugi kmetje, ki niso člani pašne skupnosti, lahko v pašo vključijo svojo živino, če ni presežena obtežitev, ki znaša od 0,5 do 1,9 pašne živali na hektar. Kmet mora za vsako govedo, ki ga da na pašo, plačati pašnino, kar je določeno v pašnem redu; to lahko naredi bodisi z denarjem ali z delom v planini, imenovanim *šiht*. Tak način plačila je pogostejši – vključuje lahko ograditev pašnika, odstranjevanje neželenega rastlinja (t. i. »pucanje«) ali druga opravila, ki se pojavijo med letom. Blagajnik pašne skupnosti zapiše vsa opravila, ki jih opravi kmetje, pripravi bilanco in izplača morebiten presežek opravljenega dela.

Ograjevanje poteka pred začetkom pašne sezone, potem ko se stali sneg na planini, kar je potrebno zato, da živali ne pobegnejo, in je hkrati najpogostejše sredstvo za plačilo *počitnic* živine v planini, kot je opisal eden od kmetov. Člani agrarne skupnosti se vsako leto spomladi ali zgodaj poleti zberejo in obnovijo ograje, ki obdajajo pašni-

²³ Olševa je bližnja gora in planina, na kateri kmetje iz Podolševe še pasejo ovce.

²⁴ Fajgelj, *Planine*, str. 132.

²⁵ Prav tam, str. 152.

²⁶ Prav tam, str. 140.

ke. Po potrebi zamenjajo lesene stebre, ki so med zimo ali v preteklih letih razpadli, ter »očistijo«²⁷ pašnike in izkoreninijo plevel. Po doslej zbranih podatkih je bila ograja dolgo lesena, imenovana *turk*. Kmet, rojen v 40. letih 20. stoletja, je povedal, da so morali vsako leto na začetku pašne sezone tako ograjo popravljati, saj jo je pozimi vsakič uničil obilen sneg. Med najinim pogovorom je večkrat omenil, kako mučno je bilo po planini nositi težak les za ograjo in kakšno olajšanje je bilo, ko so namesto lesene ograje začeli uporabljati bodečo žico. Leta 2004 so prešli na električno žico oziroma električnega pastirja, ki ga uporabljajo še danes.

Prej so kmetje z živino pot do Grohota prehodili, od 80. let 20. stoletja pa jim cesta omogoča, da živino v planino in z nje prepeljejo s traktorjem. Kolovoz do Grohota naj bi bil urejen leta 1953;²⁸ po pripovedovanju majerice, ki je v planini bivala med letoma 1955 in 1958, so v tem času s pomočjo konj v planino že lahko pripeljali opremo za predelovanje mleka (posnemalnice in težko posodo). Po pričevanjih je bila boljša cesta do planine speljana v 80. letih 20. stoletja. Tako je sogovornik opisal odgon živine iz planine: *V začetku smo gonili [vodili, usmerjali govedo] dol od Grohota pa do Ošovnika [bližnje kmetije] peš, tam smo pa nalagali na traktorje al pa kak tovornjaček je bil. Zdej pa se že gor [v Grohotu] nalaga [živino na prikolice].* Infrastrukturne izboljšave, zlasti izgradnja ceste v drugi polovici 20. stoletja, pa tudi kasnejša napeljava elektrike, so olajšale delo kmetov, kar je spremenilo postopke privoza in odvoza živine ter druga opravila v planini.

Ključne aktivnosti, ki določajo sezonsko rabo planine, so torej vožnja živine v planino in iz nje, ograjevanje pred začetkom pašne sezone ter odstranjevanje neželene vegetacije. Pomemben je tudi družbeni vidik teh dejavnosti, saj vključujejo sodelovanje med kmeti, pri katerem pogosto sodelujejo sorodniki ali prijatelji. Druženje ob privozu in odvozu ne poteka v okviru družin, temveč ga večinoma zaznamuje prisotnost posameznih kmetov, ki v planino prihajajo s traktorji. Medtem ko se v druge dejavnosti v Grohotu vključujejo tako moški kot ženske, sogovorniki navajajo, da so za privoz in odvoz v večini primerov odgovorni moški. V Grohotu potekajo tudi družabni dogodki, ki niso neposredno povezani s sezonsko pašo, kot so srečanja lovcev ali nekdanjih majeric, tako kot na druge planine na Solčavskem pa je tudi na

Grohot vplival razvoj turizma. Planino obiskujejo pohodniki, planinci in drugi obiskovalci, kar naj bi veljalo že v obdobju po letu 1945, saj so nekdanje majerice opisovale, da so imele v planini pogosto družbo raznovrstnih obiskovalcev.²⁹

Zaradi različnih gospodarskih, družbenih, kulturnih in političnih sprememb planine postopoma niso bile več ključne za preživetje kmetij, še posebej od 50. let 20. stoletja naprej. Na številnih planinah na Solčavskem je bila pašna dejavnost opuščena, tako da je nekdanje planine v veliki meri prerasel gozd (na primer v Robanovem kotu v Bevski planini je bila majerica do leta 1955, na Račkem stanu so pašo ovac in koz opustili po letu 1970, gozd je v celoti prerasel Podbreški oziroma Podbrežnikov stan na zahodnem pobočju vrha Strelovec), nekaj jih je ohranjenih v zmanjšanem obsegu, druge so spremenile namembnost in postale turistične postojanke (na primer Klemenškova planina in Okrešelj v Logarski dolini) ali pa na njih stojijo počitniške hišice.

MAJERICE IN SORODSTVO

Grohot je bil nekoč planina, kjer so se pasle mlečne krave. Po Fajgljevem popisu iz leta 1953 je bil takrat poleg Robanove planine in Strehalce pod Strelovcem ena od treh mlečnih planin v vsej Savinjski dolini.³⁰ Pred letom 1950 so v večini planin na Solčavskem, vključno z Grohotom, poletne mesece preživele že zgoraj omenjene majerice. V Grohotu se je več majeric zadrževalo še konec 60. let prejšnjega stoletja, zadnja majerica pa je bila po pripovedih v planini v začetku 70. let. Leta 1975 sta Metod Vojvoda in Ludvik Tončič zapisala, da je Robanova planina edina na savinjskem planinskem območju, na kateri še molzejo;³¹ tudi danes je, vsaj na Solčavskem, Robanova planina edina preostala mlečna planina, Grohot pa edina planina, v kateri poleti še prebiva pastir ali pastirica. Kot zanimivost prilagam karto, ki jo je Fajgelj ustvaril na podlagi stanja leta 1952 in je bila objavljena v *Geografskem vestniku*.³² Prikazuje razporeditev in število planin v Zgornji Savinjski dolini skupaj s podatki, kot so njihova okvirna velikost, stanje in lastništvo, kar nam omogoča vpogled v takratno rabo gorskega prostora. Iz nje lahko razberemo, da je Fajgelj Grohot prepoznal kot servitutno planino, na kateri so takrat pasli govedo, konje in prašiče.

Fajgelj je opisal tudi predelavo mleka v Grohotu: *Zakaj se je tu do danes ohranila mlečna živino-*

27 Ko kmetje govorijo o sečnji dreves in nekaterih drugih rastlin, za to uporabljajo izraz »čistiti« oziroma v narečju »pucati«, kar dojemajo kot skrbno ravnanje. Gl. tudi Vranješ, Zelenka puščava.

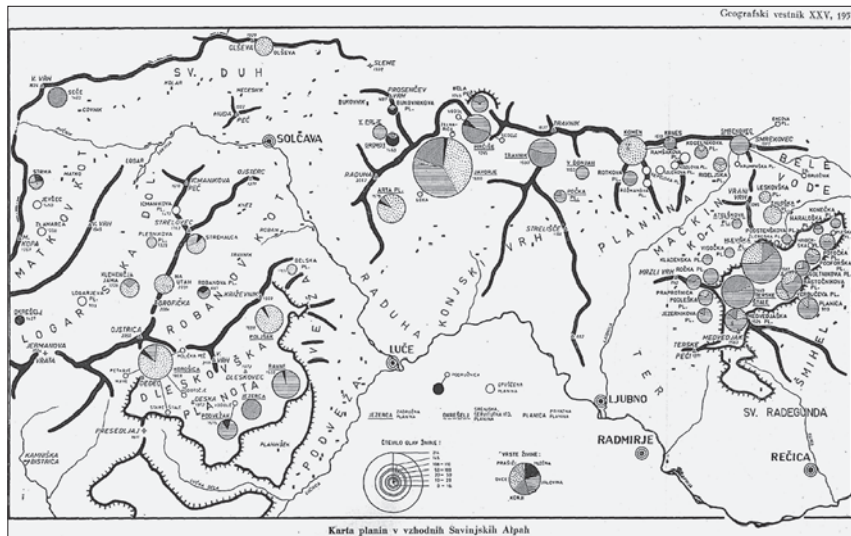
28 Vilfan, Presoja ukrepov kmetijske politike.

29 Vršnik in Ošep, »Ledig in fraj«, neobjavljen članek.

30 Fajgelj, *Planine*, str. 131, 148, 152.

31 Vojvoda in Tončič, *Preobrazba*, str. 27.

32 Fajgelj, *Planine*, str. 129.

Karta planin v vzhodnih Savinjskih Alpah iz prispevka Vlada Fajglja (Fajgelj, Planine, str. 129).

reja na nizki stopnji, je težko ugotoviti. Morda, gre za tradicijo? Danes se tudi tej planini že pozna splošna bolezen. Od nekdanih 6 bajt sta dve že zapuščeni. [...] Mleko predelujejo v sir (skuto) samo 4 majerice. Sir posušijo in ga uživajo pozimi, zdrobljenega z mlekom ali s smetano. Vsak dan napravijo en sir (četrť do pol kilograma).³³

S pomočjo etnografskega terenskega dela in intervjujev z majericami, ki so v Grohotu delovale predvsem v 60. letih prejšnjega stoletja, smo pridobili naslednje podatke, ki jih povzemam po še neobjavljenem prispevku.³⁴ Majerice so mleko predelovale v posnemalnikih, ki so jih poganjale ročno, saj v Grohotu v 60. letih še ni bilo električne napeljave. Vodo, ki so jo potrebovale za predelavo mleka in čiščenje posod, so do koč z vedri oziroma *ajmerji* prinašale iz bližnjega izvira. Pridelovale so različne izdelke – maslo, skuto, kisle sire in kislo mleko –, ki so jih delno porabile za lastne potrebe, delno za obiskovalce planin, preostali izdelki pa so bili odnešeni na nižje ležeče kmetije. Sire so sušile na lesenih deskah, nameščenih nad ognjiščem, ki je bilo značilno za vsako kočo. Rahlo dimljenje je prispevalo k boljši ohranjenosti sira ter podaljšalo njegov rok trajanja.³⁵ Etnolog Vito Hazler je v pregledu planinskega pašništva v Zgornji Savinjski dolini na podlagi pričevanj majeric sklepal, da so bile njim namenjene kočje boljše zasnovane in da so nudile boljše bivalne pogoje kot preproste pastirske kočje.³⁶ Koče, namenjene majericam, so bile pogosto dvocelične in so imele prostor za skladiščenje mlečnih izdelkov, kar nakazujejo tudi pričevanja majeric iz Grohota.

Današnja gospodinjstva na kmetijah, ki uporabljajo planino Grohot, sicer včasih še vključujejo razširjeno družino, a so bila na podlagi do zdaj zbranih podatkov v preteklosti večja in so običajno vključevala člane razširjene družine³⁷ ter najeto pomoč. Večja gospodinjstva so omogočala, da so imele družine pogosto na voljo sorodnico, na primer hčerko ali neporočeno sestro lastnika kmetije, ki je lahko v Grohotu opravljala sezonsko delo kot majerica, občasno pa so delo majeric opravljale najete ženske iz okolice. Etnografska raziskava je pokazala, da so sorodstvene strukture ključne za razumevanje planin na Solčavskem nasploh, saj je njihovo ohranjanje odvisno od ohranjanja kmetij, kmetije pa so odvisne od družin, ki skrbijo zanje.³⁸ To velja zlasti za zasebne planine, ki so v lasti in rabi ene kmetije, pomembno pa je tudi za planine v skupni rabi, kot je Grohot, saj tudi na teh delo večinoma opravlja jo zaporedne generacije družinskih članov ali sorodnikov z bližnjih kmetij.

Planino Grohot lahko v teoriji sicer uporablja vsak, ki mu to omogoči pašna skupnost, a za učinkovito sodelovanje so potrebni tako materialna sredstva, kot so zemljišča, stroji in potrebna infrastruktura, kot tudi praktične veščine in znanje,

33 Fajgelj, *Planine*, str. 152.

34 Vršnik in Ošep, »Ledig in fraj«, neobjavljen članek.

35 Glej tudi Cevc, Sirarjenje v planinah v Kamniško-Savinjskih Alpah.

36 Hazler, Nekateri značilnosti, str. 77.

37 Na podlagi svojega etnografskega gradiva ugotavljam, da je družina na Solčavskem opredeljena kot skupina ljudi, ki so povezani z rojstvom, poroko ali registriranim partnerstvom. Družina je v tem kontekstu običajno mišljena kot nuklearna družina, ki jo sestavljajo par in njuni otroci, medtem ko razširjena družina vključuje tudi druge sorodnike, kot so stari starši, tete in strici. Gospodinjstvo je razumljeno kot skupina ljudi, ki si delijo življenjski prostor, ki je na kmetiji tudi prostor dela in proizvodnje. Nekatera obravnavana gospodinjstva sestavlja več generacij, druga pa le ena (glej Vršnik, *Entangled ways of knowing*, str. 51–52).

38 Vršnik, *Local perception*, str. 152–153.

povezano s pašništvom.³⁹ Pri prenosu obojega so ključne prav sorodstvene strukture, kar omogoča tako vzdrževanje kmetij kot delo v planini. Potrebno znanje vključuje na primer prepoznavanje trdoživih rastlin, ki jih skušajo odstranjevati, spremljanje navad udomačenih in divjih živali ter predvidevanje vremenskih razmer, ki vplivajo na njihovo delo v planini. Kot izhaja iz družinskih pripovedi, zbranih v okviru raziskave, se lastništvo kmetij na Solčavskem večinoma prenaša znotraj družin in sorodstva. Lokalni kmetje so v pogovorih izpostavili problem pomanjkanja dedičev, kar lahko vodi v opustitev kmetijskih dejavnosti ter z njimi povezanih praks sezonske paše.

Grohot še vedno uporabljajo prebivalci Solčave, ki živijo na družinskih kmetijah v lasti ene družine, pri čemer so navadno vsi (oziroma večina) delavci na kmetiji družinski člani. Občasno na pašo pripeljejo govedo tudi kmetje iz bližnjih krajev. Prihodnost kmetovanja in sezonske selitve živine v planino je torej v veliki meri odvisna od nadaljnje prisotnosti družinskih članov, ki lahko podedujejo in nadaljujejo kmetijske prakse. Dedovanje materialnih sredstev ter procesi učenja in pridobivanja znanja znotraj družin so torej bistvenega pomena za ohranjanje kmetijskih praks in planin, kot je Grohot, pomanjkanje naslednikov, ki bi bili pripravljeni ali imeli znanje in veščine za učinkovito upravljanje kmetije, pa med sogovorniki vzbuja zaskrbljenost glede dolgoročnega preživetja teh tradicij.

LASTNIŠTVO IN UPRAVLJANJE

Kot že omenjeno, na Solčavskem prevladujejo zasebne planine, kar se pogosto odraža že v njihovih imenih, ki praviloma izhajajo iz imen lastnikov ali kmetij, ki jim pripadajo. Če je planina v lasti kmetije Roban, se ta imenuje Robanova planina, ponekod pa izraz planina nadomesti stan, zaradi česar se denimo planina kmetije Icmank imenuje Icmankov stan. Stan je po Valentu Vidru poimenovanje za planine z govejo živino, na katerih je bila planšarska koča, ki se je tako kot planina imenovala stan.⁴⁰ Na Solčavskem je torej le nekaj planin, ki so v skupni rabi – mednje spada tudi Grohot.

Maja Vilfan navaja Bezovška s sodelavci, ki so ugotovili, da je bila Pašna skupnost Grohot omenjena leta 1886, ko so v zemljiško knjigo vpisali služnostne pravice do paše na zemljiščih ljubljanske nadškofije, skupna površina pašnika z gozdom pa je takrat znašala 108,74 ha.⁴¹ Po pričevanju današnjih uporabnikov Grohota je planino prvotno uporabljalo sedem kmetij iz bližnjega gorskega zaselka Podolševa, ki so po besedah sogovornikov imele v planini »stoletne pašne pravice«, medtem ko je bila planina v lasti Cerkve. Te kmetije so bile Robnik, Prodnik, Štifter, Majdač, Martinc, Tostovršnik ter (Zgornji in Spodnji) Ošovnik, vse približno 3 do 7 kilometrov hoda od planine. Vsaka od njih je imela na planini kočo, imenovano *bajta*, v kateri se je lahko v času paše zadrževal kdo od domačih s kmetije ali najeti pomočniki, večinoma zgoraj omenjene majerice. V spodnjem delu planine so bile koče kmetij Majdač, Prodnik, Robnik, Štifter in Martinc, v zgornjem pa koči kmetij Tostovršnik in Ušovnik. Teh sedem kmetij je z Grohotom uradno upravljalo do leta 1996, ko je bil obnovljen prvi uradni pašni red iz leta 1972. Leta 1996 je dobilo pravico do paše še pet kmetij, ki so do leta 2023, ko je bil ponovno prenovljen pašni red, sestavljale pašno skupnost Grohot (razen kmetije Martinc blizu kmetije Štifter, ki je bila postopoma opuščena potem, ko je bila med vojno leta 1944 požgana in je bila preseljena nižje od prvotne lokacije).⁴² Danes so planina in okoliški gozdovi v lasti ljubljanske nadškofije, še stoječe koče pa so v zasebni lasti družinskih članov z zgoraj omenjenih posameznih kmetij. Planina in določeni objekti so bili na enakih mestih, kjer stojijo danes, izrisani že na vojaškem zemljevidu iz leta 1784 in franciscejskem katastru iz leta 1826,⁴³ ko je bilo lastnik gospodstvo Gornji Grad.⁴⁴

Ohranjene so še tri izvirne koče, medtem ko je bila četrta leta 2017 nadomeščena z novo stavbo na istem mestu. Tri stavbe so bile uničene; koča kmetije Tostovršnik je pogorela, Martinčevo in Robnikovo pa je uničil plaz in nista bili nikoli obnovljeni. Poleg pastirskih koč stoji na Spodnjem stanu planinska koča, zgrajena leta 1992, ki pripada Planinskemu društvu Mežica. Postavili so jo potem, ko je prejšnjo leta 1986 uničil plaz, obnovili pa leta 2022. Na Zgornjem stanu stoji koča Gorske reševalne zveze Slovenije, prav tako zgrajena leta 1992.

³⁹ To misel povzemajo tudi Porcellana in drugi (Sociodemographic changes and Transmission, str. 7–8), ki poudarjajo pomen družine in skupnosti pri prenosu tako materialnih sredstev (na primer zemljišča, stavbe, pravice) kot nesnovnih elementov (na primer veščine, povezane s kmetijstvom in pašo), ki so ključnega pomena za ohranjanje tradicionalnih praks. Glej tudi Vršnik, *Entangled ways of knowing*, str. 50–67.

⁴⁰ Vider, *Solčava*, str. 18.

⁴¹ Vilfan, Presoja ukrepov kmetijske politike.

⁴² Meze, Samotne kmetije, str. 240.

⁴³ Čas Zajc, *Evidenčni list ZVKDS*, osebna komunikacija.

⁴⁴ Vilfan, Presoja ukrepov kmetijske politike.

Nekdanja koča pod Raduho Planinskega društva Mežica na razglednici iz leta 1960 (hrani: domoznanska čitalnica Osrednje knjižnice Mozirje).

Konservatorica z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) Maša Čas Zajc je o Grohotu in o na njem ohranjenih stavbah zapisala: »Trije ohranjeni starejši planšarski stanovi na planini so značilen primer stanu na širšem območju Kamniško-Savinjskih Alp in pričajo o socialnih in gospodarskih razmerah kmeta na Solčavskem v 18. in prvi polovici 19. stoletja. Preprosta in domiselna zasnova in zgradba objektov priča (in je pomemben materialen vir) o uporabi tradicionalnih gradbenih tehnik in ekonomičnosti pri izrabi gradbenih materialov iz neposredne okolice in tudi pri utilitarni bivanjski zasnovi objekta, ki je omogočala opravljanje le najnujnejših življenjskih potreb. V sodobnem času so se objekti oz. stanovi, skladno s potrebami, prilagajali novim razmeram. Nekateri starejši stanovi so nadomeščeni z novejšimi, ki pa po svoji tlorisni zasnovi ustrezajo sodobni rabi, hkrati pa ohranjajo tradicionalna gradiva – les (tudi za strešne kritine).«⁴⁵

Ena od takih koč na Spodnjem stanu v Grohotu ima v tram vrezano letnico 1818, a bi pravo datacijo pokazala šele dendrološka analiza lesa. O njej je Maša Čas Zajc zapisala: »Streha je strma dvokapnica, krita z macesnovimi deskami. Prvotno ostrešje objekta je bilo 'na lege', ki jo uvrščamo med najstarejšo ostrešno konstrukcijo pri nas, razvidno pa je, da je ob kasnejši menjavi strehe, bilo adaptirano tudi ostrešje in sicer so lege podprli s špirovci.«⁴⁶

Na pašno skupnost in na planino samo je vplivalo tudi politično dogajanje. Številne planine v Sloveniji so bile opuščene že med svetovnima vojnama,⁴⁷ po letu 1945, ko je bila Slovenija do leta 1991 del Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), pa so kmetijstvo pomembno

zaznamovale državne intervencije, predvsem Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji⁴⁸ iz leta 1945. Ta je nacionaliziral in prerazporedil zemljo, kar je bistveno vplivalo na strukturo kmetijstva.⁴⁹ Z odvzemom zemljišč velikim zemljiškim lastnikom (zasebnikom, bankam, podjetjem, cerkvi in samostanom) so zemljiške reforme spremenile in

Letnica 1818 na Prodnikovi bajti v Grohotu (foto: Elizabeta Vršnik, 2022).

⁴⁵ Čas Zajc, Evidenčni list ZVKDS, osebna komunikacija.

⁴⁶ Čas Zajc, Evidenčni list ZVKDS, osebna komunikacija.

⁴⁷ Petek, *Spremembe rabe tal*, str. 30.

⁴⁸ Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji.

⁴⁹ Čepič, *Vloga agrarnega sektorja*, str. 62.

Ostrešje Prodnikove bajte v Grohotu
(foto: Elizabeta Vršnik, 2022).

razdelile zemljiško strukturo.⁵⁰ Kot smo že omenili, planina Grohot po uradnih podatkih danes obsega približno 22 hektarjev površine, medtem ko je bila v preteklosti bistveno večja. Po informacijah, pridobljenih od sogovornikov, je bil precejšen del planine odpisan na podlagi Zakona o denacionalizaciji,⁵¹ saj je lastnik pomemben delež zemljišča znova namenil gozdni rabi, poleg tega je v Sloveniji leta 1958 v veljavo stopil zakon, ki je prepovedoval gozdno pašo.⁵² Razne reforme so torej vplivale na kmetijstvo v Sloveniji ter posledično preoblikovale razmere v planini Grohot.

Po osamosvojitvi Slovenije sta bila sprejeta zakona, ki naj bi teoretično privedla do vrnitve odvzetih zemljišč lastnikom izpred nacionalizacije: najprej leta 1991 Zakon o denacionalizaciji in leta 1994 Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti ter vrnitvi njihovega premoženja.⁵³ Po Zakonu o denacionalizaciji so se v obliki, ki se je vzpostavila v času nacionalizacije, ohranili nekateri veliki državni zemljiški kompleksi v ravninskem delu države, medtem ko so se na goratem obrobju večinoma vrnila k zemljiški strukturi izpred reforme, ki je bila praviloma struktura, ohranjena iz 19. stoletja.⁵⁴ Lastniške spremembe skozi čas je opisal eden od sogovornikov s kmetije v bližini Grohota: »1996 leta se je [planina] na novo registrirala, da se je pod AJ PES (Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve) re-

gistriral pod pašno skupnost in [dobil] nova pravila [...]. Prej je bilo že nekdanj škofijsko, kako je škof dobil gor [v Grohotu] to ne vem, pa te gozdove, potem ga je pa med vojskama davek nekako težil je pa po vsej dolini tiste pašnike pašnim skupnostim dala škofija. Pa odmerila se je [velikost planin], tudi Grohot je odmerjen pa so kamni [mejniki] postavljeni, vpisati [v zemljiško knjigo] se pa ni moglo, ker je vojna preprečila vse skupaj. Ko je 2. svetovna vojna nastala. Mozirska [planina] mislim, da so si vknjižili pa vpisali, druge [planine] pa nikjer, ne Menina [planina] pa cela dolina dol je kar tako ostala. Potem po vojni je pa država dobila to zaenkrat nazaj, potem 91. [leta] se je pa spet obrnilo, zdaj je pa spet škofijsko. Paša pa je brezplačna še za enkrat.« Citat prikazuje zapleteno lastniško zgodovino Grohota, kjer se je lastništvo skozi čas izmenjevalo med cerkvijo, državo in pašnimi skupnostmi, ter poudarja, kako so politični dogodki vplivali na planine. Veliko sogovornikov je govorilo o zapletenem položaju glede lastništva koč, ki je prehajalo med občino in prejšnjimi, »prvotnimi« lastniki. Tisti, ki niso bili dovolj hitri pri urejanju zadev v zvezi s kočami, so lastništvo izgubili. Danes je Grohot še vedno servitutna planina, pašniki in okoliški gozdovi so v lasti ljubljanske nadškofije, kot že omenjeno, pa so v lasti posameznikov preostale koč brez okoliških zemljišč.

Z vstopom v EU leta 2004 je slovensko kmetijstvo vstopilo na bolj konkurenčen trg s podudarkom na trajnostnem kmetijstvu in večnamenskosti.⁵⁵ Evropska skupna kmetijska politika (SKP) skupaj s programi in ukrepi, kot so Pro-

50 Prav tam, str. 62; Sitar, *Agrikulturna modernizacija*, str. 148; Petek, *Spremembe rabe tal*, str. 53.

51 Zakon o denacionalizaciji.

52 Petek, *Spremembe rabe tal*, str. 69; Potthoff et al., *The past and perspective*, str. 88.

53 Potthoff et al., *The past and perspective*, str. 85.

54 Klemenčič, *Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja*.

55 Klemenčič, *Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja*; Kerbler, *Večnamenskost kmetijstva*, str. 108–111.

gram razvoja podeželja in Kmetijsko-okoljska-podnebna plačila (KOPOP), so programi, ki prek neposrednih plačil in drugih spodbud podpirajo planinske pašnike in trajnostne načine kmetovanja.⁵⁶ Ta premik je razviden tudi iz izkušenj lokalnih kmetov, saj so nekateri v svoje delovanje vključili trajnostne kmetijske prakse, čeprav občasno izražajo razočaranje nad regulativnimi bremenmi. V tem času je Pašna skupnost Grohot pridobila tudi državno podporo, namenjeno vzdrževanju in ohranjanju planine.

Na pastirske prakse in produkte vplivajo tudi dediščinske prakse in diskurzi. V tem ozračju se spreminja razumevanje planin, ki so pogosto uradno ali neuradno priznane kot območja, na katerih varujemo biotsko raznovrstnost, »tradicionalne« pokrajine ali običaje in prakse preživetja.⁵⁷ V Sloveniji so planine z vidika varstva kulturne dediščine registrirane bodisi kot nepremična kulturna dediščina ali integralna dediščina, pri čemer so tipološko uvrščene med naselbinsko dediščino ali kulturno pokrajino.⁵⁸ Poleg tega so na državni ravni kot nesnovna kulturna dediščina priznani deli pastirskega znanja in praks, vključno s terminologijo, folklorno-turističnimi prireditvami, pastirskimi delovnimi običaji, znanjem o živalih, rastlinstvu in vremenu ter praksami na mlečnih planinah.⁵⁹ Vendar je Grohot zunaj območja, ki ga varuje ZVKDS, in kot tak manj podvržen varovanju kot nekatere planine ali deli Solčavskega, ki so v pristojnosti ZVKDS. Nanj pa kljub temu vplivajo splošne usmeritve EU in dogajanje v širši okolici, ne nazadnje promocija Solčavskega kot turistične destinacije in razna naravovarstvena prizadevanja. Planine, kot je Grohot, so torej do določene mere tudi v lasti odločevalcev na državni ali EU ravni, ki z označevanjem in ukrepi vplivajo nanje.

SKLEP

Prispevek ponuja vpogled v dinamiko spreminjanja planin v alpskem prostoru, s posebnim poudarkom na planini Grohot. Ta je primer skupne planine v slovenskih Alpah, na kateri se odražajo širše spremembe v načinu kmetovanja, lastništvu in družbenih odnosih. Grohot je bil nekoč mlečna planina, na kateri so majerice prebivale v *baj-tah* in iz mleka pridelovale različne izdelke. V zadnjih desetletjih so se razmere v Grohotu spremenile – v nasprotju z obdobjem, ko je bila mleč-

na planina in so kmetijske dejavnosti opravljale predvsem majerice, je danes za upravljanje živine in kmetijskih opravil odgovoren predvsem pastir ali pastirica. Etnografska raziskava je pokazala, da prihodnost Grohota, podobno kot drugih planin na Solčavskem, v veliki meri temelji na vzdrževanju družinskih kmetij ter ohranjanju znanj in vedenj, nujnih za obstoj kmetijskih praks in sezonske paše. Ključnega pomena za uspešno upravljanje planine so torej sorodstvene strukture, ki v veliki meri omogočajo prenos tako materialnih virov kot praktičnih veščin in znanj znotraj družin.

Na rabo Grohota, kmetijske prakse in lastništvo so pomembno vplivale tudi politične spremembe in preobrazbe kmetijstva skozi čas. Poleg tega se na njem odraža širši proces preoblikovanja planin, kjer se pomen tradicionalnega pašništva in transhumance za rejske in proizvodne dejavnosti vse bolj umika pomenu, ki ga imajo ti prostori za ohranjanje kulturne dediščine in za turizem.⁶⁰ Planine tako do določene mere izgubljajo gospodarski pomen in pridobivajo na vrednosti kot kulturne pokrajine, v katerih se ohranjajo elementi lokalne identitete in dediščine. Na podlagi etnografskega gradiva in razpoložljivih zgodovinskih virov sem prikazala zgodovinski razvoj planine Grohot ter spremembe, ki so vplivale na njeno rabo in upravljanje. Obenem sem opozorila na nekatere izzive in možnosti, ki jih te spremembe prinašajo za prihodnost skupne rabe planin.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV

Pri raziskavi za pripravo prispevka niso bili ustvarjeni ali analizirani novi raziskovalni podatki.

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji. Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, št. 64, 1945.

Zakon o denacionalizaciji. Uradni list Republike Slovenije, št. 27/1991.

LITERATURA

Bindi, Letizia: *Take a Walk on the Shepherd Side: Transhumant Narratives and Representations. A Literary Anthropology of Migration and Belonging: Roots, Routes, and Rhizomes* (ur. Cicile Fagerlid in Michelle Tisdell). Cham: Palgrave Macmillan, 2020, str. 19–46. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-34796-3_2

60 Bindi, *Take a Walk on the Shepherd Side*, str. 22.

56 Kerbler, Večnamenskost kmetijstva, str. III; Nori in Gemini, *The common agricultural policy*, str. 2.

57 Nori in Gemini, *The common agricultural policy*, str. 4; Liechti in Biber, *Pastoralism in Europe*, str. 562.

58 Ledinek Lozej, *Paša in predelava mleka*, str. 52.

59 Ledinek Lozej, *Paša in predelava mleka*, str. 51–54.

- Cevc, Tone: *Človek v Alpah: desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006.
- Cevc, Tone: Sirarjenje v planinah v Kamniško-Savinjskih Alpah v luči arheoloških najdb in zgodovinskih virov. *Traditiones* 33, 2004, št. 1, str. 57–82.
- Čepič, Zdenko: Vloga agrarnega sektorja pri modernizaciji Slovenije in Jugoslavije. *Prispevki za novejšo zgodovino* XLII, 2002, št. 2, str. 51–63.
- Fajgelj, Vlado: *Planine v vzhodnem delu Savinjskih Alp*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953.
- Hazler, Vito: Nekateri značilnosti planinskega pašništva v Zgornji Savinjski dolini. *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah: stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine* (ur. Tone Cevc). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1995, str. 73–81.
- Horvat, Jana: Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju. *Kamniški zbornik*, 16, 2002, str. 193–202.
- Kerbler, Boštjan: Večnamenskost kmetijstva in kmetijska politika. *Urbani izziv*, 17, 2006, št. 1/2, str. 106–113.
- Klemenčič, Vladimir: Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. *Dela – Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani* 17, 2002, str. 7–21.
- Knific, Vladimir: Ohranjanje pašnih planin in varstvo planšarskih objektov v Sloveniji. *Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah: stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine* (ur. Tone Cevc). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1995, str. 206–216.
- Ledinek Lozej, Špela: Dairying in the Pastures in the Julian Alps: Heritages, utopias and realities. *Studia Ethnologica Croatica* 28, 2016, str. 91–111.
- Ledinek Lozej, Špela: Paša in predelava mleka v planinah Triglavskega narodnega parka: Kulturna dediščina in aktualna vprašanja. *Traditiones* 42, 2013, št. 2, str. 49–68.
- Liechti, Kenneth in Biber, Jean-Pierre: Pastoralism in Europe: characteristics and challenges of highland-lowland transhumance. *Revue scientifique et technique* 35, 2016, št. 2, str. 561–575.
- Meze, Drago: Samotne kmetije na Solčavskem. *Geografski zbornik*, 8, 1963, str. 223–280.
- Mizik, Tamas: The past, present and future of the CAP – the Hungarian viewpoint. *The Common Agricultural Policy of the European Union – the present and the future EU Member States point of view* (ur. Marek Wigier in Andrzej Kowalski). Institute of Agricultural and Food Economics, 2018, str. 43–61.
- Nori, Silvia in Gemini, Michele: The common agricultural policy vis-a-vis European pastoralists: principles and practices. *Pastoralism: research, policy, and practice* 1, 2011, št. 27, str. 1–8.
- Petek, Franci: *Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612545123>
- Porcellana, Valentina in Fassio, Giulia in Viazzo, Pier Paolo in Zanini, Roberta Clara: Sociodemographic Changes and Transmission of Tangible and Intangible Resources: Ethnographic Glimpses into the Western Italian Alps. *Journal of Alpine Research* 104, 2016, št. 2, str. 1–18.
- Potthoff, Kerstin in Smrekar, Aleš in Šmid Hribar, Mateja in Urbanc, Mimi: The past and perspective development of Pasturing and tourism in the mountains: Insights from Norway and Slovenia. *Geografski vestnik* 92, 2020, št. 1, str. 81–111. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV92105>
- Sitar, Polona: Agrikultura modernizacija in življenjski svet podjetnih polkmetov. Integrirana kmečka ekonomija v socialistični Sloveniji. *Prispevki za novejšo zgodovino* 61, 2021, št. 2, str. 142–168. DOI: <https://doi.org/10.51663/pnz.61.2.07>
- Slameršek, Andreja: Pašni red kot bodoče orodje za trajnostno upravljanje planinskih pašnikov v območjih Natura 2000. *Varstvo narave*, 26, 2012, str. 63–78.
- Štular, Benjamin: Medieval High-Mountain Pastures in the Kamnik Alps (Slovenia). *Archäologie in den Alpen. Alltag und Kult* (ur. Franz Mandl in Harald Stadler). Haus i. E.: ANISA, 2010, str. 259–272.
- Viazzo, Pier Paolo: *Alpske skupnosti: okolje, prebivalstvo in družbena struktura*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2014 [1989].
- Vider, Valent: Koča na Grohatu ali v Grohotu? *Planinski vestnik* 92, 1992, št. 2, str. 65–66.
- Vider, Valent: *Solčava. Zapiski o Solčavi in njeni okolici*. Solčava: Občina, 2004 [1982].
- Vilfan, Maja: *Presoja ukrepov kmetijske politike pri ohranjanju planin na območju načrtovanega regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, 2014.
- Vojvoda, Metod in Tončič, Ludvik: *Preobrazba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, 1975.
- Vranješ, Matej: Zelena puščava. *Etnolog* 15=66, 2005, št. 1, str. 281–301.
- Vršnik, Elizabeta in Ošep, Nina: »Ledig in fraj«: Svet majeric na solčavskih planinah (v tisku).
- Vršnik, Elizabeta: *Entangled ways of knowing: Learning transhumance on Grohot mountain pasture in Solčava* (magistrsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2024.
- Vršnik, Elizabeta: Local perception and knowledge of changing Alpine pastures. *Anthropological Notebooks* 28, 2022, št. 3, str. 137–159.

ELEKTRONSKI VIRI

ALPA Projekt *Sonaravno upravljanje planin v varovanih območjih*: [http://www.projektalpa.si/uploads/dato-teke/kmet_smernice_slovenska\(1\).pdf](http://www.projektalpa.si/uploads/dato-teke/kmet_smernice_slovenska(1).pdf)

Kranjc, Aleš in Šuštar, Črt: *Prvi podatki iz Popisa kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2020*. Statistični urad Republike Slovenije
<https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/9459>

Občina Solčava: *Predstavitev občine*
<https://www.solcava.si/objave/175>

Zajc Čas, Maša: *Evidenčni list enote nepremične kulturne dediščine z vrednotenjem, Planina Grohot*. ZVKDS. Neobjavljen dokument, posredovan po e-pošti, 5. 4. 2023.

SUMMARY

Grohot Mountain Pasture over Time: Work, Kinship Relations, and Ownership

Mountain pastures are high-altitude grazing areas where farmers move their cattle in the warmer months of the year, which enables them to store fodder in the meadows near farms to optimize farming and preserve the cultural landscape, traditional practices, and ways of knowing. Although mountain pastures in Slovenia are usually communal, nearly all in the Solčava area below the Kamnik–Savinja Alps are privately owned and used. The Grohot mountain pasture, stretching at an elevation of 1,460 meters above sea level beneath the northern wall of Mount Raduha, stands out as the sole example of a shepherd's settlement in the Solčava area where members of households from surrounding farms lived in wooden cottages, locally known as *bajte*, and tended to their cattle there be-

tween June and September. Grohot was once a dairy cow mountain pasture, where women dairy farmers, known as *majerice*, took care of milking and dairy production.

Today, the mountain pasture covers about twenty-two hectares and is used by farmers from the Solčava area, who have abandoned some traditional practices. Although the cattle still grazes it and is taken care of by a hired herder, its owners only make sporadic visits to the pasture, and dairy production has been discontinued. According to ethnographic research, kinship structures are of utmost importance for the functioning of the high-altitude grazing land, with the transmission of knowledge, intrafamilial material and immaterial resources crucially ensuring the continuation of farming and the preservation of pastoral traditions.

The history of the Grohot mountain pasture reflects broader changes in ownership and agricultural policy during the twentieth century. In the past, it was used by seven farms from the Solčava area, which maintained mountain cottages and seasonal work performed by women dairy farmers as well as enjoyed "century-old grazing rights" according to our interlocutors on the mountain. Later, political changes, such as nationalization, denationalization, and changes in ownership affected the administration of the mountain pasture. Ownership of Grohot passed between church, state, and local authorities. Slovenia's accession to the European Union ushered in the introduction of new rules and financial support for sustainable agriculture but also new bureaucratic hurdles.

The history of Grohot illustrates important advances made that underscored the development of mountain pastoralism in the twentieth and twenty-first centuries: from "century-old grazing rights," women dairy farmers' seasonal work, and postwar nationalization policies to the re-establishment of private and communal use in the post-independence period, which also points to the blending of local practices with national and European influences.